

Hüüdja hääl

Carolina Pihelgas. Lõikejoon. – Loomingu Raamatukogu, nr 1–2. Tallinn: SA Kultuurileht, 2024. 95 lk.

„Lõikejoon” on õnnestunud pealkiri. Sellest kiirgab selgust ja otsusekindlust, selja sirgu loomise ja oma ajaarvamise kehtestamise tunnet. See on joon, mis võib lõigata mineviku oleviku küljest lahti ja teha tulevikule tee vabaks. See on joon, mis võib korras-tada elu, samuti (sõna)kunsti, toimides omamoodi stiilivihjena lugejale. Lõikejoon võib olla arm, koht, kus kunagi oli haav. See võib olla ka haava või kellegi haavamise koht. Ent Carolina Pihelga „Lõikejoone” nuga on nüri, vastu nahka surudes jätab see „ainult valge laigu, mis kiirelt kaob” (lk 7). Nüri on ka vikat, millega teose peategelane ja minajutustaja Liine endisest (koos)elust põgenedes vanas talukohas Tsõriksool oma ümbrust korras-tada püüab. Kirveski loksuh varre otsas, nii et Liine paneb selle ema õpetust meenutades veetünni likku, kuigi ema õpetused ja manitsused süvendavad Liines eelkõige tunnet, et ta „ei saa [---] hakkama” ja keerab „midagi untsu” (lk 25), nii Tsõriksool niites, rohides ja kastes kui ka elus üldse. Ema arusaama kohaselt ongi Liine seda just teinud, kui ta põgenes ülepeakeela pikaagest kooselust ema arvates hea, targa „ja muidu ka korralik[u]” (lk 45) mehega. Tsõriksool elades õpib Liine natukehaaval eemalduma suhtest, mis tekitab temas puruks trambitu ja mutta muljutu tunde. Peale põgusat kokkusaamist oma endise elukaaslasega tajub Liine, et ta „nahk on täis suuri siniseid jälgi” (lk 37), ja kuigi ei selgu, kuidas need jäljed tema kehale said, ei näi Liine olevat füüsilise vägivalla ohver.

„Lõikejoon” räägib sellegipoolest vägivallast: vaimsest vägivallast ja selle lihtsatest, igapäevastest, vägivalla ohvrile selle toimumise ajal sageli märkamatuks jäävatest, kuid halastamatult tema isiksust murendavatest toimumisviisidest.

Tänapäeva humanitaarteadustes on vaimset koetist murendava, traumaatilise – sagedasti ulatuslike ajaloosündmuste põhjustatud – elukogemuse käsitlemise juures vastupanuvõime (ingl *resilience*) kõrvale oluliseks tõusnud haavatavuse (*vulnerability*) mõiste. See on kantud arusaamast, et taastumisvõime on tugevalt seotud haavatavuse tajumise ja tunnistamisega.¹ Eitades või pisendades kannatatud kahju mõju, ei saa sellele tõhusalt vastu astuda. Samavõrd on nähtud probleemseks traumaatilise kogemusega isiku määratlemist üksnes kannataja, ohvrina.² Peategelase Liine elu kõigis lähisuhetes, õigemini läheduse ja usalduse eeldusega suhetes, näiteks ema ja lapse või elukaaslaste vahel, on olnud mil-lestki puudu – tähelepanust, turvatundest, tunnustusest, lugupidamisest, hoolimisest, armastusest. See-eest on neis olnud üle-määra kriitikat, manitsemist, halvaks-panu, hukkamõistu, sihilikku egoismi ja halas-tamatut allutamist teise tahte. Need on inimsuhete sagedased, oma harilikkuses tihti märkamatuks jäävad või normalisee-

¹ Vt näiteks **M. Jensen**, Testimony. – The Routledge Companion to Literature and Trauma. (Routledge Companions to Literature.) Toim C. Davis, H. Meretoja. New York: Routledge, 2020, lk 67–70; **M. Ganteau**, The Ethics and Aesthetics of Vulnerability in Contemporary British Fiction. (Routledge Studies in Contemporary Literature.) New York: Routledge, 2015.

² **C. Davis, H. Meretoja**, Introduction to literary trauma studies. – The Routledge Companion to Literature and Trauma, lk 5.

ritud varjuküljed, mis on olemuselt vägi-valdsed. „Olen vabandanud armastusega välja vägivalda,” mõtiskleb Liine, „need kaks on käinud koos, aga mul tuleb nad lahku lüüa” (lk 62).

„Lõikejoone” senine retseptioon on mehe ja naise lähisuhet Liine elus käsitlenud vägi-valdsena ja teost ongi nähtud laiemalt „meie” ehk suhtevägivalda all kannatanud naiste häälena.³ Teos annab nüisuguseks tõlgenduseks kahtlemata alust, kuna selles on naise vastu suunatud vägi-valda käsitletud skaalana, mille ühes otsas on „mõni kerge märkus välimuse kohta”, teises aga „vägistamine, väärkohtlemine”, mida Liine arvates saab kuriteona tulemuslikult käsitleda üksnes sõja kontekstis (lk 59). Polügooni läheduses ja teose lõpus selle laienduse alla jääval Tsõriksool elades puutub „sõja mängimisega” kokku ka Liine, ent valusööst, mis läbib tema keha, kui maapind jalge all hakkab ilmselt mingi raketisüsteemi kasutamisharjutuse tulemusel värisema, on tõeline. Üha jätkuvate lahinguharjutuste tõttu hakkab Liine oma keha tundma sõjatandrina. See osutab Liine enesetundele üldises plaanis, sellele, kuidas keha reageerib tema vaimset koetist kahjustanud kogemustele.⁴

„Lõikejoon” viib lugeja Liine sisemaa- ilma sügavaimatesse soppidesse, mis on hirmudest kammitsetud ning kus suhte halvustav, alandav ja domineeriv pool on

³ V. Kiisler, *Armiga naine*. – Vikerkaar 2024, nr 3, lk 140–143; P. Põldver, *Oli see armastus?* – Sirp 6. II 2024, lk 6–7.

⁴ Siin tekib paralleel laialt tuntud Hollandi psühhiaatri Bessel van der Kolki trauma-käsitlusega „Keha peab arvet. Aju, vaim ja keha traumast paranemisel” (2014, e k 2020). Oluline on ka Sofi Oksanen teos „Samasse jökke. Putini sõda naiste vastu” (2023, e k 2024), Venemaa ideoloogia ja sõjapidamise strateegiate analüüs, mille keskmes on vägistamine kui sõjakuritegu, mis sageli jääb nähtamatuks ja karistamatuks vaatamata asjaolule, et Venemaa kasutab seda sõjas süstemaatilise strateegilisusega.

enesekindluse ja enesetajugi pea olematuks murendanud. Selles mõttes on peategelase haavatavus nähtaval, kulgedes vastuoolu üldise suundumusega „arme [---] katta ja salata, püüdlukult peita, peitma jädagi”.⁵ Autobiograafilised tõlgendusvõimalused teevad aga teose kaitsetuks, nii kahaneks teose kirjanduslik väärtus. Kuigi eluloolisus on üks selle sajandi eesti kirjanduse keskseid jooni, ei ole selle maine endiselt kiita: see on saanud pigem kriitika osaliseks, üksikteoste arvustasis aga jäänud sageli üldse tähelepanuta. Balansseerides nüansseeritult (auto)biograafilisuse ja fiktsionaalsuse piiril, märgib Pihelga teos eesti kirjandusmaastikul maha uued (lõike)jooned. Kas teose vaatlemist autobiograafilisena õigustab see, et veebientsüklopeediais sisalduvate elulooliste andmete põhjal on võimalik luua biograafilisi seoseid? Või annab selleks alust pigem see, et autori eesnimel lähedase nimega peategelase sisemine kängumine, ahastus ja hirm ning temas tasapisi toimuma hakkavad muutused on toodud lugejani kujundlikku ja otsest tähendust liitva vahedusega, mis loob teoses elulooliseks tõlgenduseks vajalikku „kogemuse autoriteeti”?⁶ See mõiste viitab elulookirjutuse üldisele toime-mehhanismile: lugeja jaoks annab tekstile veenvuse ja atraktiivsuse arusaam, et kirjutatu põhineb autori tegelikul elukogemusel. Ent kogemuse autoriteetsus sõltub nii autori kui ka kogemuse asendist kultuuris ja ühiskonnas: mida alahinnatumad need on, seda enam peaks autor kõhklevale, tõrjuvale või isegi vaenulikult meelestatud seisukohal oleva lugeja veenmisega vaeva nägema.⁷ See omakorda mõjutab seda, kui jõuliselt tõuseb esile nn autobiograafiline

⁵ V. Kiisler, *Armiga naine*, lk 140.

⁶ S. Smith, J. Watson, *Reading Autobiography Now. An Updated Guide for Interpreting Life Narratives*. 3. tr. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2024, lk 61–64.

⁷ Samas, lk 62.

mina ja milliste vahenditega teda luuakse. Kuigi „Lõikejoon” ei ole üheselt autobiograafiline, on senises vastukajas saanud kõige enam tunnustust teoses vahendatud vägivaldse lähisuhte kogemus, mida otsesemalt või kaudsemalt on seotud (autori) tegeliku elukogemusega. Teose kirjanduslik väärtus tuleneb vahetult selle temaatikast, (taas)kinnitades Sveta Grigorjeva Pihelga eelmise romaani „Vaadates ööd” (2022) põhjal tehtud tõdemust, et Pihelgas on muutnud naistevastase vägivalda eesti kirjanduses „kirjandusväärseks aineks”.⁸

Kui temaatiliselt seob Pihelga kaht romaani naise saatuse sarnases võtmes käsitlemine, mida läbivad vägivalda kogemus ning vanemliku hoole ja armastuse puudujäägid, on teoste vorm ja kujundi-keel võrdlemisi erinev. Romaanis „Vaadates ööd” vahelduvad eri lugude peatükid proosaluule vormis mõtisklustega ning domineerib teksti poeetiline mõõde. „Lõikejoon” on selge ja sirgjooneline: peale põgusa kõrvalepõike Tsõriksõo kummutsahtlist leitud kirjavahetusse, mille põhjal püüab Liine rekonstrueerida kirjutajate elusid, keskendub teos ainult Liine tegemistele ja mõtetele, sageli vahetu argise asjalikkuse ja kõnekeelsuse („mõned laivid ikka olid päris kuuulid ja mõned peod täitsa kreisid [---]”, lk 87), vahel ka murdekeelsusega („Kos meil tuu ollõkastike jäie...”, lk 47). Teose põhikujundid on ühekorraga esil ning igapäevakeelde ja -toimetustesse sulandatud. Erand on keskne kujund *lõikejoon*, millel teoses praktilist, igapäevast väärtust ega rolli ei ole. Sellele viitab ka Argentina kirjanikult Ariana Harwiczilt pärinev moto noa peegeldusest peos, mis peaaegu metafiktiivse võttena jõuab lõpuks Liine pihku: „See on pisike liigendnuga. Tema tera on vahe, valmis mind kaitsma, kui vaja.” (Lk

94) See on mõtteline nuga, mis teose välitel kasvatab väge lõigata Liine „ühe kiire ja tugeva tõmbega, siuhti!” (lk 96) mineviku küljest lahti, nii et saab tekkida uus, tuleviku võimalusega ruum. Nii on „Lõikejoon” peategelase enda noa peegelduse loomine, selle teekond Harwiczi romaani „Matate, amor” („Sure, mu arm”, 2017) nimetu peategelase mõtteist ja pihust Liine enesetaju tugipunktiks, iseolemise kinnituseks, lapsepõlvest saadik temasse kogunenud „endaks olemise” süüst (lk 94) vabanemise sümboliks. Tahaks loota, et väikese terava liigendnoa peegeldus asendab romaani teised noad ning tõrjub Liine seest välja peale vägivalda muserdavate jälgede ka tema mõttemustreisse haakunud vägivaldsuse. Nende teiste terariistade hulka kuulub nüri kööginuga, mida Liine võiks kasutada endale haava tekitamiseks või endise elukaaslase ähvardamiseks; Tsõriksõo köögilaua sahtlist nuga avastades kahetseb ta: „Sellega juba liha lahti ei lõika, inimest ei tapa” (lk 7). Nende hulka kuulub ka pussnuga, mille tera on „helkiv nagu hommikutaevast” (lk 41) ja mis Liine mõtteis võtab kuju ja teo mõõtme, kui endine elukaaslane ähvardab e-kirjas ta ära tappa, samuti kirves, mida Liine vägagi tõhusalt kasutama õpib. Lõhkudes pakke „peenikesteks halgudeks” (lk 19), valab Liine välja oma frustratsiooni, pettumuse ja viha kõigi lähedaste vastu.

EKSS-i järgi tähendab *lähedane* inimest, kellega ollakse „sugulus- vm. tihedates suhetes” või kes on „kallis, armas”.⁹ Liine jaoks ei tähenda sugulussidemed tihedaid ega südamlikke suhteid, kuna neis puudub hoolimine, soojus, ja see kõik on pärssinud ja halvanud tema enesetaju. Puupakke enda jaoks kindlate inimestena

⁸ S. Grigorjeva, Tolmust ja naistest. – Sirp 6. I 2023, lk 32.

⁹ Eesti keele seletav sõnaraamat. Toim M. Langemets, M. Tiits, T. Valdre, L. Veskis, Ü. Viks, P. Voll. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2009. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=1%C3%A4hedane>

visualiseerides sihib Liine neid kirvega ja tunneb rõõmu iga õnnestunud löögi üle. „Virutan täie jõuga. [---] Säh sulle selle eest. [---] Sajaga sulle.” (Lk 19) Nii saavad n-ö pihta mees, kelle juurest Liine Tsõriksoole põgenes, ema, kel on „enesekeskne pilk, mis vaatab lihtsalt mööda”, noorem õde Pille, kes kaebas ära, kui Liine teda kiusas, esimene peika, kes Liinet „solgutas” (lk 19). Märgates sipelgaid talu krundil toimetamas, tunneb Liine hiljemgi heameelt sellest, et nad ronivad puuriidas „mööda teie pilbasteks lõhutud jalgu ja käsi ja kubemeid, mu kallid” (lk 28). Liine tegutsemine on kujundlikult nutikas, ent selle ilmsele metafoorsusele vaatamata vägivaldne. On see paratamatu, vajalik vastus hoolimatusele ja vägivallale, mida Liine on kogenud?

Vilja Kiisleri jaoks peitub „Lõikejoone” väärtus vaikuse mürdmises, mis on tema hinnangul oluline vastuhakuakt naiste vastu suunatud eraelulisele vägivallale. Teose „kirjutas naine, kes julgeb oma armi näidata”, väidab ta.¹⁰ Ent raamatut lugedes ei jää märkamatuks see, kui üksi on peategelane Liine. Teos vahendab Liine perspektiivi: mida ta mõtleb, tunneb ja tajub üksi ja omaette, füüsilises ja vaimses isolatsioonis teistest inimestest, ehkki sündmustiku põhiosas on see tema enda valik. Üksikuid dialooge, paari pealiskaudset vestlust ema ja õega, Liinet hirmutavat kohtumist kohvikus oma eksiga, seltskondliku vestluse kübemeid jaanipäeval edastatakse ilma jutumärke kasutamata. Puudub selge eraldusjoon Liine mõeldu ja öeldu ning teiste lausutu vahel, seega pole lugeja jaoks kinnitust, et need vestlused teose sündmustikus aset leidsid ja vahetati just sellisid sõnu ja lauseid. Seda rõhutab veelgi teksti liigendamine. Näiteks on kohvikustseenis Liine ja tema endise elukaaslase lausunud sõnad ja lausejupid kokku surutud ühte

pikka lõiku. Vestluse vahendusele annavad alguses öeldud sõnadest enam tooni Liine kirjeldused mehe välimusest ja liigutustest ning tema enda reaktsioonidest neile. Mehe üha agressiivsemaks muutunud pöördumist Liine poole ei tähista aga üksnes sõnad, vaid ka viis, kuidas need tekstilõigus enesele ruumi nõutavad, jätmata (teksti)ruumi naise sisemistele mõtetele. Kuigi Liine ei kaalu hetkekski võimalust mehe juurde tagasi minna ega usu, et suudaks end talle natukenegi arusaadavaks teha, on suur osa teosest sinavormis pöördumine mehe poole. Teos on Liine püüd ja vajadus teda kõnetada, laiemas mõttes vajadus kedagi (lähedast) kõnetada ja kõnetatud saada, suhtlemise vajadus.

Teoses ei ole ühtki sisukat ning tegelikku suhtlust sisaldavat dialoogi. Keegi ei tunne suuremat muret, et Liine eemaldub täielikult oma harjumuslikust seltskondlikust ümbrusest ning pageb Võrumaa kaugesse metsatallu. Tema põgusad tsättimised mõne sõbrannaga ei näita, et Liine usaldaks neile oma mõtteid avada. Ainus erand on Silja, kelle juurde sajab Liine sisse peale kohvikuskäiku „veinipudeli, meloni ja kurgus kipitava tundega, et olen elus läbi kukkunud” (lk 34), tundes heameelt sõbranna pakkumisest mõneks päevaks tema juurde jääda: „[---] mul on praegu lihtsalt nii väga vaja, et keegi minust hooliks” (lk 35). Mõitmel korral mõtiskleb Liine selle üle, kuidas ta lapsepõlves oma noorema õe eest hoolitses, püüdes täita lünka, mis tekkis emaliku hoole puudumisest, ent ei julge öele oma praeguses olukorras helistada, peljates, et Liine pärimise peale, kuidas tal läheb, vastab õde ühe sõnaga: „Hästi.” Liine suhe emaga on traumeerivam ja teoses enamgi esil kui suhe vaimsetl vägivaldse mehega. Armastusega (või selle eeldusega) maskeeritud vägivalda vari ulatub Liine lapsepõlvele, ent Liine tunnistab seda endale alles Tsõriksool, kui teda painavad lapsepõlvemälestused. Need on seo-

¹⁰ V. Kiisler, *Armiga naine*, lk 140.

tud üksioleku hirmu ja üksildusega, ema puudumisega nii elus kui ka Liine mõttemängudes, kus ta kujutleb, et ema „ei tule enam koju. Triivib ära, jääb minust aina kaugemale ja kaugemale, ujub jääpangal minema”, kuni ta on „kujutis silmapiiril, tumm ja liikumatu” (lk 37). Lapsepõlvest kaasa tulnud hüljatuse taak rõhub Liinet ikka veel, paneb ta Tsõriksool täiest kõrist röökima, kuni ta jaksab „iseenda sees uuesti istukile” tõusta (lk 38).

Tsõriksool veedetud suve edenedes muutub Liine enesetaju. Temas kasvab julgus vastu hakata talle liiga teinud lähedastele, suguvõsa talukoha polügooni laiendamiseks võõrandanud riigile, planeedi heaolu ohustavale maailmakorrale. Ta on enesest mõistetavalt „endam” (lk 94). Mitte enam päriselt üksik, aga üksinda. Omaette.

LEENA KÄOSAAR